

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Martin HOLÝ – Tomáš STERNECK – Jan ZELENKA a kolektiv, Děti a dětství. Od středověku na práh osvětenství, Historický ústav Akademie věd České republiky a Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2019, 693 s., ISBN 978-80-7286-333-4 (Historický ústav) a 978-80-7422675-5 (NLN).

Dějiny dětí a dětství patří ve světové historiografii k mimořádně oblíbeným a především velmi nosným badatelským tématům již několik desetiletí. Domácí dějepisectví zatím dokázalo zareagovat jen několika pracemi z pera různě zaměřených autorů či autorských kolektivů. Jedinou šířeji pojatou a ucelenou monografií do nedávné doby zůstávala kniha *Radostné dětství?* Mileny Lenderové a Karla Rýdla, která se věnuje „dlouhému“ 19. století, reálně ovšem spíše jeho druhé polovině. Publikace vyšla v roce 2006 a odrážela mnohé mezery v poznání tohoto tématu. Zřetelná byla návaznost na předcházející výzkumy obou autorů, které se věnovaly dějinám žen středních a vyšších vrstev, respektive dějinám školství. Řada otázek byla připomenuta pouze okrajově, případně se jejich výklad opíral o zahraniční výzkumy.

Nově vydaná kniha pracovníků Historického ústavu Akademie věd České republiky si vytýčila za cíl předložit dějiny dětí a dětství v českých zemích od středověku do osvětenství. I zde je ovšem patrné velké množství nezodpovězených otázek a velice nerovnoměrná úroveň probádání tématu, která vystupuje snad ještě výrazněji než v případě zmíněné práce Lenderové a Rýdla. Vznik publikace se tak zdá být spíše

odpovědí na společenskou poptávku než potřebou završit jistou fázi badatelského vývoje komplexní monografií. Textu nelze upřít popularizační kvality, které v kombinaci s reprezentativní podobou výpravné publikace plně kvalitních reprodukcí jistě přitáhnou pozornost velkého množství čtenářů.

Vzhledem k rozsahu sledovaného tématu nelze knize vyčítat kompilativní pojetí vystavěné spíše na sekundární literatuře než na analytickém výzkumu. Ukazuje se však, že právě pramenné výzkumy různých aspektů dějin dětí a dětství ve středověku a raném novověku u nás v podstatě chybí. Velkou část velmi rozsáhlého seznamu literatury totiž zabírají práce, které se tématu věnují jen okrajově, spíše obsahují zmínku o nějakém konkrétním dítěti či události. Naopak zahraničních publikací je citováno jen velmi málo, což odráží nevýrazné ukotvení knihy v soudobých zahraničních výzkumech a jejich metodologii. Úvodní historiografické pasáže jsou navíc maximálně zestručněné, což by se v případě popularizační publikace dalo vnímat jako vstřícné gesto vůči čtenáři, kterého obvykle nezajímá suchopárny seznam autorů a jejich děl. Přesto se domnívám, že právě v případě výzkumů o dějinách dětství, které byly a dosud jsou plně diskuzí, jež odrážejí aktuálně řešené otázky rodiny a výchovy, by přiblížení vývoje badatelských názorů nebylo na škodu.

Kniha je rozdělena do čtyř rozsáhlých kapitol. První z nich *O dětech a dětství* sleduje především literární obraz dětství, ať už v preskriptivních spisech nebo beletristických dílech, a neopomíjí ani právní normy

vztažené k dětem. Další kapitoly *Péče v rodině, Výchova a vzdělávání* a *V obrožení* jsou dále pravidelně členěny do čtyř podkapitol podle sociálních prostředí. V rámci jednotlivých oddílů autorské týmy postupovaly víceméně chronologicky od středověku přibližně do poloviny 18. století. Výklad velmi vhodně a zajímavě doplňují graficky odlišené tematické exkurzy, které se věnují hračkám, stravování, odívání, dětským pohřbům a vztahu dětí a církve.

Hlavní kapitoly začínají vždy pohledem na panovnický dvůr, následuje výklad o šlechtě, městském prostředí a venkovu. Pozornost věnovaná dětem narozeným v nejvyšších společenských kruzích odráží badatelský zájem vedoucích členů autorského kolektivu, kterým se v posledních letech podařilo znatelně rozšířit poznání o životě a výchově v rodinách vládců a urozených. Aristokracie je bezesporu i čtenářsky atraktivní, přesto se nelze ubránit pocitu, že děti z nižších společenských vrstev, a to včetně měšťanů, zůstaly v rámci stavovského uspořádání publikace poněkud upozaděny ve prospěch urozenců.

Nerovnoměrné probádání tématu dětí a dětství je patrné nejen v jistém naddimenzování kapitol věnovaných elitám. Některé části monografie mají v podstatě podobu důkladných tematických studií (například detailní pojednání o právu a výchovných příručkách), naproti tomu řada otázek je jen načrtnuta za pomoci jednotlivého dochovaného příběhu (například pasáže věnované měštům a venkovu v kapitole *V obrožení*). Nejkonceptnější a patrně nejpřínosnější jsou právě exkurzy směřující k hmotné kultuře, které kromě

značného množství neotřelých poznatků přinášejí i žádoucí multidisciplinární pohled díky zapojení poznatků z archeologických výzkumů, dějin umění či restaurátorských prací.

Z metodologického hlediska autoři rezignovali na rozlišení mezi dějinami dětí a dějinami dětství, na které naráží v názvu publikace. Dětství a dospívání jsou kulturně podmíněné antropologické fenomény, jejichž podoba se proměňuje v čase i prostoru. Prožívání dětství se zákonitě liší i v návaznosti na pohlaví, společenskou vrstvu a prostředí, v němž dítě vyrůstá. Konkrétní zkušenosti dítěte a jejich interpretace dospělým individuem, ať už ve formě autobiografických vzpomínek na mládí či komentářů k dorůstání vlastních či cizích dětí, jsou opět rozdílné veličiny, jejichž zkoumání vyžaduje velmi uvážlivou kritiku pramene, zejména v případě chronologicky velmi vzdálených historických materiálů. Rozdíl mezi dějinami dětství a dějinami dětí lze nejnadhěji ukázat na rozporu mezi výchovnými příručkami, které již v raném novověku přinášely mnohdy velmi progresivní pedagogická doporučení, a životními podmínkami dětí z nižších sociálních vrstev, které namísto školy hrou ještě v relativně nedávné době pracovaly po boku dospělých.

Z hlediska dějin dětství by tedy mohla být jako přelomové období vnímána druhá polovina 18. století, ovšem životy většiny dětí se ještě velmi dlouho poté ubíraly ve starých kolejích. Nelze předpokládat (a zahraniční výzkumy to doložily), že by například rousseauovské teorie o výchově dokázaly rychle a plošně ovlivnit veškeré

společenské vrstvy. Ukončení knihy v době osvícenství by tedy dávalo smysl, pokud by vydanou publikaci měl brzy následovat druhý díl, který však není avizován. V praxi to znamená, že v poznání problematiky daného tématu zeje mezeira o rozsahu bezmála jednoho sta let, od dob reforem Marie Terezie, kterým se recenzovaná publikace ve svém závěru věnuje jen okrajově, do poloviny 19. století, kde rozvinuli svůj výklad Lenderová a Rýdl a v návaznosti na ně další badatelky a badatelé „pardubické školy“, kteří se tématům spojeným s dětstvím na přelomu 19. a 20. století v posledních letech systematicky věnují. Není pochyb, že právě vydaná kniha se dočká živého čtenářského ohlasu, pole pro výzkum dějin dětí a dětství v českých zemích ve středověku a v raném novověku však zůstává nadále široce otevřené.

Markéta Skořepová

Michael HOCHEDLINGER – Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (edd.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Band 1/1–2. Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen*, Wien, Böhlau Verlag 2019 (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 62, Teilband 1–2), 1308 s., ISBN 978-3-205-20766-5; ISSN 2227-2356.

Závažné podněty k sestavení třísvazkové encyklopedické příručky správních dějin habsburské monarchie v raném novověku zazněly během vědecké konference pořádané vídeňským univerzitním Institutem für Österreichische Geschichtsforschung na podzim 2008. O dva roky později nastínil pojetí připravovaného díla Thomas Winkelbauer v úvodní studii zařazené do konferenčního sborníku.¹ Prozatím první svazek rozdělený do dvou dílů vyšel teprve po dalších devíti letech. Při jeho vzniku spojilo tvůrčí úsilí více než pět desítek autorek a autorů z několika evropských zemí, mezi nimiž převládali historičky a historikové působící v rakouských vědeckých institucích.

První svazek správních dějin habsburské monarchie v raném novověku rozčlenili editoři Michael Hochedlinger, Petr Maťa a Thomas Winkelbauer do deseti obsáhlých oddílů rozdělených na řadu dílčích kapitol a podkapitol. Do úvodního oddílu zařadili hutné pojednání o vzniku, teritoriálním a demografickém vývoji habsburské monarchie. Rozpaky vyvolává heterogenní tematická skladba druhého oddílu knihy, do níž jsou vedle kapitol o nástupnictví Habsburků na český a uherský trůn i správě jejich soukromého majetku vloženy texty o řádech Habsburků, jejich rodinném archivu a pojednání o stavovské mobilitě urozených osob v Římsko-německé říši a jednotlivých zemích habsburské monarchie. Třetí

¹ Thomas WINKELBAUER, „*Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*“ in *drei Bänden – ein groß angelegtes internationales Kooperationsprojekt*, in: Michael Hochedlinger – Thomas Winkelbauer (edd.), *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit*, Wien–München 2010 (= Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 57), s. 9–17.

oddíl věnuje zevrubnou pozornost nejen hofštátu císaře s ohledem na povinnosti nejvyšších dvorských hodnostářů a jejich personálu (nejvyšší hofmistr, nejvyšší komorník, nejvyšší maršálek, nejvyšší štolmistr), ale stranou pozornosti autorek a autorů nezůstaly stručné kapitoly o hofštátech císařoven (včetně ovdovělých) a arciknížat v rolích následníků trůnu. Obsah jednotlivých kapitol v přehledně uspořádaném čtvrtém oddíle knihy pojednává o říšských mocenských a správních institucích soustředěných na habsburském dvoře v 16. století. Ocenění si zaslouží koncepčně i obsahově vyvážený výklad Axela Gottharda o říšských sněmech a působnosti říšských okruhů.

Pátý oddíl obsahuje detailně rozčleněný výklad Manfreda Hollegera o správních reformách Maxmiliána I. na úrovni dvora a jednotlivých rakouských zemí. Autorky a autoři kapitol zahrnutých do šestého oddílu knihy představili funkce dvorských institucí v centrální rovině správy habsburské monarchie. Obsahově cenné texty Evy Ortlieb a Michaela Hochedlingera o tajné radě, respektive tajné konferenci, Petra Mati o české dvorské kanceláři a Istvána Fazekase o uherské dvorské kanceláři vybízejí k perspektivnímu bádání o proměnách personální skladby uvedených úřadů. Pojetím a šíří záběru se odlišuje od ostatních tematických celků sedmý oddíl knihy, v němž Michael Hochedlinger s několika autory dílčích podkapitol shromáždil detailní faktografické poznatky o válečnictví v habsburské monarchii s důrazem na proměny řízení a skladby stálého vojska. Přestože na tvorbě textů o složení

a správě habsburských i zemských financí zahrnutých do osmého oddílu knihy se podílela desítky autorů, základní rámce výkladu o příjmech a výdajích habsburské monarchie, funkcích dvorské komory a komor v jednotlivých zemích vytýčili podle očekávání Mark Hengerer, Peter Rauscher a Thomas Winkelbauer, kteří se obdobnými tématy dlouhodobě zabývají ve své vědecké práci. Posledně jmenovaný historik patřil k hlavním autorům obsahově zajímavých kapitol o poštovníctví v devátém oddílu knihy. Její desátý oddíl zahrnuje rozsáhlou bibliografii a uživatelsky vděčné rejstříky.

Editoři nepochybně usilovali o dodržení proporcí výkladu a přibližnou shodu při formálním členění jednotlivých kapitol a podkapitol. Jejich skutečné pojetí však ovlivnil především dosažený stav výzkumu pojednávaných témat a tvůrčí schopnosti jednotlivých autorek a autorů. Ačkoliv většina z nich se mohla při výkladu témat opírat o vlastní badatelské výsledky, některé texty nepřekročily úroveň poznatků shrnutých z odborné literatury bez vlastního badatelského přínosu jejich autorů (zvláště patrné v dílčích podkapitolách věnovaných válečnictví). Naopak za velmi cenné lze považovat důsledné začlenění komentovaných odkazů na prameny a základní literaturu na závěr podkapitol. S ohledem na stav výzkumu není překvapující, že seznamy osob činných v různých úrovních správních systémů raně novověké habsburské monarchie nebyly důsledně uváděny u všech institucí, o nichž pojednává první svazek této cenné encyklopedické příručky.

Václav Bůžek

Marie BUŇATOVÁ, Hedvábí, sklo a koření. Obchod mez Prahou a Itálií (1500–1620), Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2019, 407 s., ISBN 978-80-7422-697-7.

Téma dějin mezinárodního obchodu v předbělohorské Praze vnesl do české historiografie Josef Janáček. Na jeho průkopnickou práci z roku 1955 v následujících letech navázali další badatelé, kteří se zaměřili na různé otázky související s tématem obchodních styků království, zejména pak jeho metropole, se zahraničními tržními centry. Nověji se k těmto badatelům zařadila Marie Buňatová, jež věnovala pozornost vazbám mezi Prahou a středoevropskými nadregionálními trhy zejména v Itálii a Římsko-německé říši v 16. a na počátku 17. století.

Monografii otevírá stručný úvod, v němž autorka představila chronologické a geografické vymezení své práce, její vnitřní strukturu a okrajově se dotkla metodického pojetí. Součástí úvodního pojednání je sice přehled českých a zejména zahraničních archivů, v nichž autorka hledala prameny ke svému tématu, ovšem zhodnocení dosavadní literatury v něm čtenář hledá marně. Je to zarážející zejména proto, že velká část knihy je vystavěna právě na práci s četnými tuzemskými, ale především zahraničními tituly. Naopak na prameny ve zmiňovaných italských, německých či rakouských archivech autorka v poznámkovém aparátu odkazuje o poznání méně často než na písemnosti uložené v Archivu hlavního města Prahy.

V první ze sedmi kapitol, do nichž je kniha členěna, se Marie Buňatová zabývala

postavením italských tržních center v mezinárodním obchodu na počátku novověku, kdy prodělával dynamické změny. Soustředila se zejména na obchodní politiku Benátek, ovšem přihlédla i k některým střediskům v Římsko-německé říši. Stihla věnovat pozornost rovněž zboží směňovanému mezi severem Apeninského poloostrova a střední Evropou či obchodním cestám přes Alpy. V Benátkách a Norimberku, jež byl hlavním centrem, přes které se italské zboží dostávalo do Čech, zůstala i v další stručné kapitole. V ní dala čtenáři nahlédnout do organizace tamního nadnárodního obchodu a představila některé italské rodiny, jejichž společnosti sídlící v Norimberku ovlivňovaly obchod s českou metropolí.

Ve třetí kapitole se děj knihy přenesl do Prahy. Autorka se v ní zaměřila na pražský zahraniční obchod v první půli 16. století. Sledovala zejména různé obchodní společnosti, které se podílely na dovozu italského zboží, ať již šlo o zahraniční firmy, zejména italské, německé, ale též rakouské, či mezinárodní konsorcia s českým podílem. Aktivita některých z nich se přitom nesoustředily dominantně na hlavní město království, ale jejich geografický horizont zasahoval i do Slezska či Polska. V souvislosti s přesuny obchodních aktivit italských obchodníků do Zaalpí sledovala Marie Buňatová v další kapitole působení Italů v předbělohorské Praze. Zaměřila se na genezi přistěhovalectví z Apeninského poloostrova od sklonku první poloviny 16. století, místa původu Vlachů i jejich zastoupení v jednotlivých částech pražského souměstí. Migraci

do Prahy přitom sledovala v kontextu vybraných středoevropských center, z českých zemí se stručně pozornosti dostalo pouze Brnu a Plzni.

Jádro posuzované knihy představují následující dvě kapitoly, chronologicky zaměřené na druhou polovinu 16. a počátek 17. věku. Pojednání o velkoobchodě s italským kramářským zbožím se nejprve soustředilo na postižení jeho vnitřní provázanosti, globalizačních tendencí i jeho proměny ze sedmdesátých let 16. století, kdy začal narůstat význam hornorakouských trhů, Lipska či Vídně. Do tohoto kontextu autorka zasadila své pojednání o nejvýznamnějších skupinách obchodníků s italským zbožím v Praze, k nimž kromě rodin usazených v zemské metropoli už od první půle 16. věku patřili přistěhovalci z Římsko-německé říše, obchodníci ze severní Itálie a rovněž z řad pražských Židů. V podkapitolách představila jejich obchodní aktivity, sortiment, majetkové poměry včetně pražských sídel či příbuzenské vazby. Zvláštní pozornosti se v následující kapitole dostalo obchodníkům pocházejícím z italsko-švýcarského pomezí, kteří se v průběhu sledovaného období přesunuli do středoevropských center včetně Prahy. Spíše stručně se autorka zabývala italskými společnostmi ve Vídni či italskými dvorskými kupci na rudolfinském dvoře. Závěrečnou kapitolu pak věnovala obchodním aktivitám pražských Židů a obchodníkům s italským zbožím z jejich řad.

Knihla ke zkoumanému tématu přistupuje odlišně než tradiční hospodářské a sociální dějiny. Autorčin přístup, který by bylo možné označit jako kulturní dějiny

obchodu, se soustředí zejména na rodiny či osoby obchodníků, které se ve střední Evropě a zejména v pražských městech zabývaly obchodem s italským zbožím. Buňatová chtěla zkoumat síť jejich obchodních i sociálních vztahů (s. 11), ukázat jejich aktivity a představit je jako důležité aktéry dějiny obchodních i kulturních vztahů. Potřebnému „zalidnění“ často odosobněných dějin obchodu v knize napomáhá také její podoba, zejména množství dobře vybraných obrazových příloh. Kulturní dějiny obchodu ukazují, že v rámci obvyklé látky je možné zkoumat méně tradiční témata. Některým z nich byla v knize věnována větší pozornost (směry obchodních tras, přistěhovalectví), jiné byly zpracovány bohužel jen příkladově (zastoupení italských předmětů v pražských měšťanských domácnostech). Do knihy ale byla zařazena i témata, jež s názvem knihy souvisí jen velmi volně (Vlašský špitál a kongregace).

Marie Buňatová představila mezinárodní obchod na prahu novověku jako dějiny obchodníků a jejich sociálních vazeb. Přestože takový přístup je zcela legitimní, jde v jejím pojetí spíše o výčtově pojatý přehled osob bez jasnější hierarchie, k níž by mohla využít prozopografickou analýzu. Čtenáři však v textu citelně chybí zejména čísla, bez kterých se jen obtížně vyjadřuje objem obchodu s vybranými komoditami v delším časovém období, proměňující se podíl zmiňovaných společností na něm, jejich finanční situace či zastoupení tržních center (včetně předbělohorské Prahy) na mezinárodním toku zboží i peněz.

Josef Hrdlička

Michael DIEFELBACHER – Olga FEJTOVÁ – Zdzisław NOGA (edd.), Krakau – Nürnberg – Prag. Stadt und Reformation. Krakau, Nürnberg und Prag (1500–1618)/Kraków – Norymberga – Praga. Miasto i reformacja. Kraków, Norymberga i Praga (1500–1618)/ Krakov – Norimberk – Praha. Město a reformace. Krakov, Norimberk a Praha (1500–1618), Praha – Červený Kostelec 2019 (= Documenta Pragensia Monographia 33/2), 424 s., ISBN 978-80-86852-83-6.

Sborník obsahuje písemné verze většiny příspěvků přednesených na stejnojmenné mezinárodní konferenci konané v Norimberku v listopadu 2017, jež byla jednou z mnoha akcí pořádaných u příležitosti 500. výročí vystoupení Martina Luthe- ra. Současně představuje druhý výstup spolupráce českých, německých, polských a rakouských historiků, na které se podílejí Archiv hlavního města Prahy, Stadtarchiv Nürnberg a Nationalarchiv Kraków. Sva- zek věnovaný náboženskému vývoji měst tak navazuje na publikaci o městských elitách ve středověku a raném novověku vydanou roku 2016.¹

Obdobně jako program konference je také dvacet příspěvků otištěných ve sborníku rozděleno do osmi tematic- kých bloků, které jsou uvozeny stručnou předmlouvou a uzavírá je závěrečné shrnutí z pera Ferdinanda Oplla. Polovina bloků obsahuje vždy tři příspěvky, které téma, obsažené v názvu příslušné části, analyzuje

na případu české, německé a polské metro- pole. Druhá polovina bloků pak obsa- huje pouze po dvou příspěvcích (tříkrát absentuje Norimberk a v jednom případě Praha).

V první části zkoumající „reformaci před reformací“, tedy poměry ve městech před Lutherovým vystoupením, se Paweł Kras věnoval učení Andrzeje Gałky, jedi- ného známého stoupence Johna Wicliffa v Polsku. Franz Machilek představil kontu- ry náboženského vývoje v Norimberku 15. století s důrazem na roli komunalismu a klášterního humanismu. Kateřina Jíšová a Jan Hrdina analyzovali náboženský vývoj v pražských městech v letech 1436 až 1520. Soustředili se zejména na podmínky koexistence utrakvistické majority s ka- tolickou menšinou i na konkrétní projevy mezikonfesionálního soužití. Druhý blok příspěvků se koncentroval na vztahové sítě městských elit. Po příspěvku Marcina Starzyńskiego o humanistech v Krakově na konci 15. věku a stručném textu Franze Fuchse o roli intelektuálů v Norimberku a jejich příklonu k reformaci se Marta Vaculínová zabývala centry intelektuálního života v Praze na počátku 17. století, tedy císařským dvorem, pražskou univerzitou a jezuitskou akademií.

V dalším srovnávacím oddíle věnova- ném nové organizaci duchovního života ve zkoumaných městech se nejprve Wal- demar Kowalski věnoval průběhu reforma- ce v Krakově v 16. a první třetině 17. sto- letí. Následně Anselm Schubert upřel

¹ Michael DIEFELBACHER – Olga FEJTOVÁ – Zdzisław NOGA (edd.), *Krakau – Nürnberg – Prag. Die Eliten der Städte im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Herrkunft, Nationalität, Mobilität, Mentalität*, Praha 2016 (= Documenta Pragensia Monographia 33/1).

detaillní pozornost na pronikání reformace do Norimberku v letech 1522–1525. Pragensiální tematiku zastupoval Ota Halama, který se ve svém stručném sdělení zabýval dvěma vlnami luterské reformace v Praze, a sice v první polovině dvacátých let 16. věku a poté na počátku 17. století. Čtvrtý blok věnovaný roli knihtisku při šíření opravných náboženských myšlenek obsahuje stať Janusze S. Gruchały o produkci krakovských tiskařů na sklonku 15. i v 16. století a její konfesní skladbě i studii Christine Sauer o norimberském knihtisku v kontextu reformace. Olga Fejtová se následně pokusila představit Prahu jako centrum knihtisku v zemi i roli pražských oficín pro šíření luterské reformace s důrazem na první polovinu 16. století.

Príspevky v následující sekci se zaměřily na politické souvislosti reformace. Wojciech Krawczuk a Maciej Ziemiński věnovali pozornost zničení společné modlitebny luteránů a reformovaných v krakovském vnitřním městě v květnu 1591, které je považováno za symbolické ukončení reformace ve městě. Do pražského prostředí byl zasazený text Marka Ďurčanského, jež se zabýval vztahem českých králů k radám pražských měst v předbělohorském století. Další dvě sdělení byla věnována roli městských rad v reformačním procesu v Krakově (Zdzisław Noga) a Praze (Jiří Pešek).

Závěrečné dva bloky příspěvků se soustředily na vztah reformace a výtvarného umění i na roli reformace v proměnách školství a vzdělání. Na příspěvek Marka Walczaka o vývoji výtvarného umění v Krakově v 15. století navázali Michaela

Hrubá a Jan Royt společným příspěvkem o umění luterské reformace v severních a severozápadních Čechách, který se tak jako jediný z bohemikálních textů vymyká geografickému zasazení uveřejněných studií do trojice zmiňovaných metropolí. Závěrečné dva texty byly postupně věnovány náboženskému profilu krakovské univerzity (Dawid Machaj) a vzdělávacím institucím v Norimberku (Wolfgang Mährle), který na rozdíl od české a polské metropole nedisponoval univerzitou.

Sborník příspěvků patří do širokého proudu bádání o dějinách reformace, které zkoumají její průběh v městském prostředí. Publikované příspěvky ukazují širší témata, která je možné zkoumat v souvislosti s šířením reformace ve velkých městech. Současně dokládají vzájemné odlišnosti zkoumaných lokalit, které dobře vyniknou právě v komparativní optice.

Josef Hrdlička

Hana FERENCOVÁ, Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2018, 286 s., ISBN 978-80-88278-17-7.

Knižně vydaná disertační práce Hany Ferencové v sobě spojuje dva přístupy, které dosavadní historiografie používala při studiu cestopisné literatury raného novověku. V první radě jde o spíše popisný pohled na cestopisy, při kterém se badatelé věnují zejména samotnému průběhu cest, jejich itinerárii a případně každodennosti cestování. V tomto ohledu mohla autorka navázat na starší práce Aloise Bejblíka

a Josefa Polišenského o cestách Angličanů do českých zemí.¹ Druhý přístup, orientovaný historicko antropologicky, který se snaží cestopisnou literaturu chápat jako prostředek vyjádření identity cestovatele, zejména s ohledem na kategorii jinakosti, v české historiografii zatím zastupovaly zejména Luďa Klusáková a Lucie Storchová.²

K historicko antropologické optice se v úvodu své práce přihlásila i Hana Ferencová. Časově své bádání ohraničila lety 1570 a 1800. Spodní mezník vysvětlila prvními cestopisnými popisy českých zemí v anglickém prostředí, horní mezník poté omezením zájmu o turismus související s vypuknutím francouzské revoluce. Geograficky je její výzkum omezen na zprávy cestovatelů z Anglie. Stranou pozornosti záměrně zůstalo Skotsko a Irsko, podle autorčiniých slov zejména kvůli přílišné šíři výzkumu a také jeho částečné zpracovanosti (s. 9). V obráceném gardu se zabývala výhradně návštěvami Čech a Moravy. Vedle metodologických východisek a inspirací se autorka v úvodu věnovala také cestopisnému žánru a historiografickému kontextu cestování v obecné rovině i v rovině cest do a z českých zemí.

Další členění práce je tematické. První kapitola představila v chronologickém sledu jednotlivé návštěvníky Čech a Moravy z Anglie. V zásadě jde o komentovaný seznam jmen cestovatelů a jejich cestopisů doplněný na závěr o přehlednou tabulku.

Autorka cestovatele rozdělila mechanicky na cestovatele z alžbětinské Anglie, na ty ze 17. století a na „turisty“ 18. století. Ačkoliv je zřejmé, že jde pouze o nutný heuristický úvod pro další autorčiny analýzy, myslím, že přílišná stručnost je na škodu. Čtenáři musí bližší podrobnosti o samotné cestě či osobě cestovatele hledat v sekundární literatuře. Na závěr kapitoly se autorka pokusila o typologii cestovatelů z hlediska jejich motivace či profese.

Další tematické kapitoly se postupně zabývaly obyvateli Čech a Moravy i geografickému popisu obou zemí. Samostatnou kapitolu věnovala autorka Praze, která byla nejčastěji navštěvovaným místem, a také konfesní problematice, jež byla pro cestující Angličany důležitá kvůli bouřlivým náboženským poměrům v jejich domovině. Při popisu obyvatel si cestovatelé všímali především vnějšího vzhledu a povahy, jazyka a společenských zvyklostí. Autorka vyzdvihla zejména odkazy na krásu místních žen, avšak připomněla, že názory cestovatelů byly často směsicí vlastní zkušenosti a zažitých stereotypů. Při analýze jednotlivých písemností se jí nepodařilo odhalit zásadní rozdíl ve vnímání Čechů a Moravanů. Cestovatelé také zaznamenávali nesrozumitelnost češtiny a používání němčiny. Z geografického pohledu se nejvíce pozornosti dostalo jednotlivým trasám, přírodním podmínkám a popisům měst. V Čechách se cestovatelé nejvíce věnovali Praze,

¹ Alois BEJBLÍK (ed.), *Fynes Moryson – John Taylor, Cesta do Čech*, Praha 1977.

² Srov. Luďa KLUSÁKOVÁ, *Cestou do Cařihradu. Osmanská města v 16. století viděná křesťanskými očima*, Praha 2003; Lucie STORCHOVÁ, *Mezi houfy lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15.–17. století*, Praha 2005.

na Moravě Olomouci a jihomoravskému regionu. V Praze Angličany zaujal zejména kamenný most, univerzita, architektonické památky či židovská komunita. V rámci konfesní problematiky se autorka mimo jiné věnovala vnímání církevních řádů a světců, mezi nimiž si značnou pozornost zasloužil sv. Jan Nepomucký.

Autorce se podařilo využít metodologických přístupů při práci s cestopisnou literaturou. Celistvě představila anglické cestovatele do Čech a na Moravu stejně jako obraz, který si o navštěvovaných místech utvářeli.

Pavel Král

Dirk Jacob JANSEN, Jacopo Strada and Cultural Patronage at the Imperial Court I-II, Leiden–Boston, Brill 2018, 1069 s., ISBN 978-90-04-35526-2.

Nizozemský historik umění Dirk Jacob Jansen předložil ve své dvoudílné monografii výsledky mnohaletého výzkumu věnovaného aktivitám Jacopa Strady. Snažil se co nejlépe představit životní osudy a působení této mimořádné renesanční osobnosti. Jde o velmi náročný počin, neboť Strada se do dějin zapsal jako antikvář, architekt, kreslíř, učenec, sběratel i autor encyklopedických prací. Rozmanitost jeho aktivit způsobila, že ačkoliv byl v historiografii často zmiňován jako důležitá postava, představuje Jansenova práce vůbec první pokus o zachycení všech jeho podniků a životních událostí. Autoři starších odborných pojednání totiž zpravidla Stradu zmiňovali pouze v souvislosti s bytem

u určitého mecenáše, konkrétním dílem nebo jednou z oblastí jeho tvorby. Jansen se naopak rozhodl popsat všechny aspekty Stradova uměleckého, podnikatelského i vědeckého působení v kontextu dobové situace a také vývoje jeho osobnosti. V zájmu tohoto cíle prozkoumal úctyhodné množství psaných i hmotných pramenů a do hloubky pronikl do různých oblastí renesančního umění. Jen tak totiž mohl formulovat dobře podložené závěry i odvážnější, avšak promyšlené hypotézy o některých Stradových podnicích, k nimž se nedochoval dostatek pramenů.

Monografii rozdělil do pěti rozsáhlých oddílů, před něž umístil úvod zahrnující několik kapitol. V něm seznámil čtenáře s dochovanými portréty Jacopa Strady od předních umělců stejně jako s obvyklými, avšak často zavádějícími historkami, které se o něm tradují. Mimo jiné přitom poukázal na omyly, jichž se dopouštěli čeští spisovatelé i historikové z přelomu 19. a 20. století, kteří Jacopa Stradu představovali výlučně v souvislosti s jeho působením na dvoře Rudolfa II.

V první části vlastní práce se autor zaměřil na vzdělání a ranou tvorbu Jacopa Strady. Několikrát přitom musel spřádat odvážné hypotézy, neboť například o Stradových učitelích se nedochovaly žádné zmínky. Proto bylo nutné zvážit, do jakého prostředí mladého Jacopa jeho rodina patrně vyslala a jakým stylem byla ovlivněna jeho raná díla. Autor však tyto hypotézy stavěl velmi zodpovědně a z jeho práce je patrné, že veškerá porovnání provedl osobně a nespolehal na výroky svých předchůdců. Pokud známé skutečnosti dovolovaly

více možných interpretací, snažil se je poctivě uvádět. To se projevilo již při snaze objasnit, co vlastně mladého italského umělce pohnulo k radikálnímu kroku, jímž bylo přestěhování do Norimberku. Ačkoliv se jeví jako pravděpodobné, že Strada počítal s možností pracovat pro Hanse Jacoba Fuggera, s nímž se v Itálii setkal a který se jistě jevil jako žádoucí mecenáš, není jasné, proč by se pak neusadil přímo v Augšpurku. Pro uměnilovného Fuggera následně zhotovil několik důležitých architektonických návrhů a současně začal pracovat na nákresech antických římských mincí, jejichž dokumentace ho proslavila. Autor věnoval značnou pozornost nejen Stradovi samotnému, nýbrž také zálibám a osudům jeho prvního velkého fuggerovského mecenáše i dalším osobnostem, s nimiž se antikvář setkal při své několikaleté cestě do Lyonu a Říma v první polovině padesátých let 16. století. V závěru celého oddílu pak nastínil okolnosti a způsob, jakým se Jacopo Strada snažil po roce 1555 zaujmout nové mecenáše, jimiž se stali rakouští Habsburkové.

Druhý velký oddíl je věnován Stradově působení na vídeňském dvoře Ferdinanda I. a Maxmiliána II. Jansen podrobně analyzoval jednotlivé umělecké počiny, na nichž se Jacopo Strada na přání Habsburků podílel a mezi něž náležel například dvorský špitál ve Vídni či náhrobek Maxmiliána I. v Innsbrucku. Dále poukázal na důležitou roli Ferdinanda I. a Maxmiliána II., kteří pouze pasivně nečekali, s jakými návrhy architekti přijdou, nýbrž se velmi aktivně podíleli na plánování některých projektů. Díky tomuto přístupu se

Jansenovi podařilo zachytit méně známý, avšak důležitý aspekt dvorského života, totiž vzdělání a zálib těchto panovníků. Vedle velkých projektů, které financovali Habsburkové a na nichž spolupracovalo více umělců i poradců, neopomněl autor zmínit ani stavbu Stradova vlastního domu. Následně se opět vrátil k reprezentativním stavbám, avšak takovým, jež Strada během svého působení v roli císařského architekta navrhl pro říšská knížata a jiné vlivné osobnosti. Nejslavnějším z nich bylo Antiquarium v mnichovské rezidenci, které pro své sbírky antických soch a dalších uměleckých předmětů nechal vystavět Albrecht V. Bavorský. Autor mu proto věnoval značnou pozornost a poukázal na jednotlivé fáze plánování a jejich proměny. Posléze dospěl ke spravedlivému závěru, že z uměleckého hlediska navrhoval Jacopo Strada stavby spíše eklekticky, dodával jim však ceněné detaily dýchající antikou či italskou renesancí.

Zatímco předchozí dva oddíly sledovaly především Stradovy umělecké aktivity, snažil se autor ve třetím oddílu více proniknout k osobnosti oceňovaného architekta a sběratele. Na prvním místě seznámil čtenáře s fungováním Musaea, jak sám Jacopo Strada nazval svůj dům se sbírkami a dílnou, do něhož zval spřízněné umělce a intelektuály. Na základě podrobné analýzy návštěvní knihy, dopisů a zvláště různých kreseb se pokoušel doložit, jaká cenná díla mohli návštěvníci ve Stradově domě obdivovat, které osobnosti se tu setkávaly a jak tato neformální instituce ovlivňovala jejich další tvorbu či zakázky. Nezanedbatelný prostor přitom

autor vyhradil sběratelství antických mincí, v němž byl Strada uznávaným odborníkem a autorem rozsáhlého díla *Epitome thesauri antiquitatum*.

Problematikou sběratelství se zabývá i čtvrtý oddíl, který je oproti třem předchozím podstatně útlejší a tvoří určitý závěr. Jansen se v něm zabýval profesí antikváře, za něhož se ostatně Jacopo Strada sám rád označoval. Zkoumal, které metody Strada využíval při určování hodnoty uměleckých artefaktů a obchodování s nimi, ať již sledoval zájmy svoje nebo některého ze svých patronů. Usiloval o postižení antikvářových charakteristických vlastností, přičemž dospěl k názoru, že Jacopo Strada sice nebyl nijak výjimečným umělcem, jeho výtvarnému projevu i chování však nechyběla elegance. Současníky pak jistě přitahoval nadšením i mimořádnými znalostmi, které měl o antických mincích a dalších cenných předmětech.

V posledním z oddílů zpřístupnil autor některé dosud nepublikované listy Jacopa Strady stejně jako jeho testament. Vyhotovil také podrobný chronologický soupis všech listů, smluv a dalších dokumentů, v nichž je Jacopo Strada zmíněn. Tento přehled je jistě vítaný, běžný čtenář by však ještě více ocenil soupis všech stavebních podniků, uměleckých děl a dobových publikací, jejichž vznik Strada podle Jansena ovlivnil. Tento nedostatek je nicméně vyvážen velmi přehledným členěním celé publikace a jasnými názvy kapitol, díky nimž čtenář zpravidla rychle najde vše, co potřebuje. Kvalitu publikace výrazně zvyšuje velké

množství barevných reprodukcí, na nichž jsou představena díla spjatá s působením Jacopa Strady stejně jako jejich potencionální vzory či nákresy vzniklé při plánování. Celkově je Jansenova monografie velmi přínosným dílem, které zvláště českému čtenáři ukazuje, kolik mimořádných aktivit realizoval Jacopo Strada dávno před tím, než se stal známý jako antikvář Rudolfa II.

Kateřina Pražáková

Mark HENGERER, Making Peace in an Age of War: Emperor Ferdinand III (1608–1657), West Lafayette, Purdue University Press 2020, 325 s., ISBN 978-1-55753-844-4.

Koncipování životopisů významných historických osobností tvoří již od 19. století nedílnou součást odborné práce historiků a historiček. Stejným směrem se také vydal profesor univerzity v Mnichově Mark Hengerer, jenž se dlouhodobě zabývá dějinami císařského dvora ve Vídni v 17. století. Recenzovaná publikace představuje zkrácený anglický překlad jeho obsáhlé biografie císaře Ferdinanda III., která vyšla německy již v roce 2012 v Böhlau Verlag.¹ Je vystavěna na neobyčejně širokém a časově mimořádně náročném výzkumu rozmanitých písemných, hmotných a ikonografických pramenů uložených v nejrůznějších evropských archivech, knihovnách a dalších kulturních institucích. Navíc s mnohými z nich seznámil historickou veřejnost vůbec poprvé.

¹ Mark HENGERER, *Kaiser Ferdinand III. 1608–1657: Eine Biographie*, Wien-Köln-Weimar 2012 (= Schriftenreihe der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 107).

Letmý pohled do obsahu by mohl navodit dojem, že se jedná o klasický deskriptivně pojatý životopis barokního vladaře. K takovému – ovšem značně povrchnímu – soudu přímo vybízí chronologicky uspořádaná struktura výkladu. Autor ve třech obsáhlých oddílech postupně sleduje základní životní etapy habsburského císaře. První představuje jeho narození a výchova, získávání politických zkušeností pod dozorem otce, vlastní korunovace v jednotlivých zemích podunajské monarchie, skon Ferdinanda II. v polovině února 1637 a nástup mladíka na císařský trůn. Ve druhé části Mark Hengerer upřel svou pozornost ke konkrétním aspektům vlády Ferdinanda III. jako císaře Římsko-německé říše, obtížím spojeným s průběhem třicetileté války a jeho snahám ukončit vleklý a ničivý vojenský konflikt. Ty nakonec vyvrcholily uzavřením vestfálského míru v roce 1648. V závěrečné kapitole se autor zevrubně věnuje poválečnému uspořádání Evropy, upevnění moci Ferdinanda III. v jednotlivých zemích středoevropského soustátí Habsburků, protireformaci, nenadálému úmrtí následníka trůnu Ferdinanda IV. roku 1654, smrti stárnoucího panovníka o tři roky později a otázce nástupnictví Leopolda I.

Pod pečlivým prostudováním recenzované publikace je však třeba konstatovat, že Mark Hengerer se vydal jiným směrem

než autoři klasických životopisů. Ve své práci podává zcela nový, originální pohled na obraz panovníka z rodu Habsburků v polovině 17. století. Od jiných biogramů a biografí Ferdinanda III. se zásadně odlišuje především metodologickým uchopením tématu.² Dřívější autoři se veskrze popisným způsobem snažili podat co možná nejobjektivnější výklad vývoje života a vlády zmiňovaného panovníka a zasadit je do kontextu „velkých“ politických dějin střední Evropy. Postava vladaře v jejich podání spíše ustupovala do pozadí na úkor leckdy detailní rekonstrukce průběhu tehdejších významných historických událostí, především třicetileté války.

Naopak hlavním předmětem výzkumu Marka Hengerera se pod vlivem paradigmatu „nových“ kulturních dějin stal konkrétní člověk – Ferdinand III., poznání jeho myšlenkového světa, hodnotového žebříčku a (ne)každodenního jednání. Ne náhodou pracoval s tezí, že habsburský císař vlastním jednáním a skutky ovlivňoval své blízké i vzdálené okolí. Rovněž prostředí, v němž se pohyboval, působilo na něj a spoluutvářelo jeho hodnotový žebříček, konání a rozhodování. Proto kladl zvláštní důraz na interpretaci jevů a znaků spojených s osobou zmiňovaného panovníka, které stály stranou zájmu dosavadních autorů biogramů a biografí Ferdinanda III., jako byl všední život na císařském

² Pouze výběrově Konrad REPGEN, *Ferdinand III.*, in: Anton Schindling – Walter Ziegler (edd.), *Die Kaiser der Neuzeit. 1519–1918. Heiliges Römisches Reich, Österreich, Deutschland*, München 1990, s. 142–168; Richard REIFENSCHNEID, *Kaiser Ferdinand III.*, in: Gerhard Hartmann – Karl Schnith (edd.), *Die deutschen Kaiser. 1200 Jahre europäische Geschichte*, Graz 1996, s. 551–557; Ivana ČORNEJOVÁ, *Ferdinand III.*, in: Marie Ryantová – Petr Vorel (edd.), *Čeští králové*, Praha–Litomyšl 2008, s. 399–407; Lothar HÖBELT, *Ferdinand III. (1608–1657). Friedenskaiser wider Willen*, Graz 2008 (česky rýž, *Ferdinand III. Mírový císař proti vůli (1608–1657)*, České Budějovice 2015).

dvoře, dvorský ceremoniál, nejrůznější (přechodové) rituály, performance, konflikty, gesta, metafory, symboly. Stranou pozornosti však neponechal ani významné politické události, jako bylo uzavírání mírových smluv v Münsteru a Osnabrücku, které se však snažil reflektovat optikou přírodních účastníků těchto událostí, případně dalších soudobých pozorovatelů, zejména Ferdinanda III. a jeho blízkých. Díky tomu hlavní protagonista recenzované práce neustále vystupuje do popředí a je bezprostředně zapojen do děje jako pomyslný *spiritus agens* probíraných událostí. Autor navíc na osobu a jednání vladaře nepohlíží pouze optikou historie, ale také dalších vědních disciplín, kupříkladu dějin umění, literatury, muzikologie, teatrologie, sociologie nebo psychologie.

Předkládaná monografie nabízí zajímavý myšlenkový model, prostřednictvím něhož lze nahlížet na osobnost konkrétního habsburského císaře – Ferdinanda III. Mark Hengerer díky hlubokému ponoření do rozličných písemných, ikonografických a hmotných pramenů a jejich promyšlené interpretaci ukazuje jednu z možných cest, jak proniknout do myšlenkového světa raně novověkého člověka, poznat jeho hodnotový žebříček a plasticky nastítnit mnohočetný obraz vladaře jednoho z nejmocnějších evropských soustátí na prahu moderní doby. Spojení širokého heuristického ukotvení recenzované publikace a inovativního metodologického přístupu autora nabízí komplexní pohled na zmiňované téma. Právě z koncepce

a metodologické propracovanosti Hengererovy monografie by měly čerpat inspiraci další badatelské generace, které se budou pokoušet sestavit biografie různých historických osobností.

Rostislav Smíšek

Silvia Z. MITCHELL, Queen, Mother, and Stateswoman: Mariana of Austria and the Government of Spain, Penn State University Press, University Park, PA 2019, 312 s., ISBN-13: 978-0271083391.

Americká historička Silvia Z. Mitchell navazuje na současný revizionistický směr západní historiografie zaměřené na období posledních Habsburků na španělském trůnu. Již mnozí angličtí historikové upozorňovali na problematiku úpadku španělské monarchie 17. století, které se pod bourbonskou propagandou přeneslo do španělské a evropské historiografie 20. století. V sedmdesátých letech anglický historik a specialista iberských dějin Henry Kamen vystupoval aktivně proti podobnému vnímání vlády posledních španělských Habsburků. Jeden z jeho hlavních argumentů spočíval v popření dalšího paradigmatu španělské historie. Z jeho úhlu pohledu španělská monarchie 16. a začátku 17. věku nikdy nedospěla ke svému „zlatému“ období, tudíž nemohlo dojít ani k jejímu úpadku v 17. století.¹ Rozvinul tak myšlenku Johna H. Elliotta, který toto období vnímal pouze jako úpadek Kastilie.² K zásadní změně pohledu na paradigma úpadku španělské

¹ Henry KAMEN, *The Decline of Spain: a historical myth?*, Past and Present 81, 1978, s. 27.

² John H. ELLIOTT, *The Decline of Spain*, Past and Present 20, 1961, s. 52–75.

monarchie napomohla výrazněji až monografie Christophera Storrsse. Anglický historik se zaměřil na vzrůstající vojenskou sílu španělské monarchie a diplomatickou síť po smrti Filipa IV. a použil poprvé označení „resilience“.³ Období „houževnatosti“ vystihuje hlavní myšlenku Christophera Storrsse, jelikož se španělská monarchie dokázala přenést přes několik válek s Francií a vnitřních nepokojů bez výraznějších ztrát území. Navíc v průběhu vlády Karla II. mírně vzrostla vojenská síla španělské armády. I když španělská monarchie uznala v roce 1668 samostatnost Portugalska, zmíněný konflikt patřil spíše k testamentu vlády Filipa IV., jelikož probíhal již od roku 1640.

Podobný vývoj zaznamenala také španělská historiografie, která se v průběhu druhé poloviny 20. století začala odklánět od negativního obrazu posledních španělských Habsburků. Již dříve Antonio Domínguez Ortiz hodnotil střídmeji a s větší pokorou období druhé poloviny 17. století ve španělských dějinách především pro značný nedostatek zevrubného archivního výzkumu. Nejvýrazněji v tomto směru ovlivnil španělskou historiografii Luis Antonio Ribot García. Zaměřil se na politické a ekonomické dějiny vlády Karla II. i na jeho osobnost.⁴ Podle mnohých pramenných důkazů sice Karel trpěl křehkým zdravím, avšak nikoli mentální

poruchou. Jeho výzkum následně inspiroval Christophera Storrsse, který po prozkoumání osobních svědectví italských diplomatů také neshledal panovníka jako mentálně postiženého.⁵

Pod vlivem nových metodologií se dostalo pozornosti Karlu II. i jeho matce Marii Anně Habsburské (1634–1696), která se ujala regentství po smrti svého manžela v roce 1665. Se značným přispěním gender studies v západní historiografii vznikly v průběhu posledních dvou dekad dokonce dvě monografie věnované regentce španělské monarchie. Silvia Z. Mitchell v úvodu své knihy sice prohlásila, že jde o první dílo, které zasazuje Marii Annu Habsburskou do kontextu zahraniční politiky, avšak již španělská historička Laura Oliván Santalietra dokázala zmíněné mnohem moderněji a dříve.⁶ Navíc Silvia Z. Mitchell oproti druhé autorce nepracovala s německojazyčnými prameny ani s německy psanou literaturou až na drobné výjimky takřka vůbec. Sama autorka naznačila, že vztah mezi Vídní a Madridem získal po smrti Filipa IV. na důležitosti a Marie Anna Habsburská se snažila o jeho zesílení. Zmíněný nedostatek ve velké míře ovlivnil vyrovnanější zasazení Marie Anny Habsburské do evropské politiky a odkázal autorku k velmi omezenému následování pro-španělské historiografie ve vztahu

³ Christopher STORRS, *The Resilience of the Spanish Monarchy 1665–1700*, Oxford 2006.

⁴ Luis Antonio Ribot GARCÍA, *El arte de gobernar, estudios sobre la España de los Austrias*, Madrid 2006, s. 204.

⁵ Christopher STORRS, *El rey desconocido: Las audiencias de Carlos II con Costanzo Operti, 1690–1700*, in: Bernardo J. García García – Antonio and Antonio Álvarez-Ossorio Alvariano (edd.), *Vísperas de Sucesión. Europa y la Monarquía de Carlos II*, Madrid 2015, s. 291–293.

⁶ Laura Oliván SANTALIETRA, *Imagen, poder y diplomacia de una reina cortesana*, Madrid 2006.

k rakouským Habsburkům. Její výzkum tak například postrádá důležitý pohled císařských ambasadorů působících v Madridu, kteří se pohybovali v blízkosti španělské královny. Zvláště v pasážích, které vykreslují spolupráci mezi Vídní a Madridem, působí císař Leopold I. jako viník, který kazil velmi erudované snahy své starší sestry o spolupráci. Autorka tak ze španělsky psaných pramenů mnohdy vyvozuje téměř absurdní závěry. Sto padesát tisíc escudos a následných dalších padesát tisíc escudos opravdu nestačilo k naverbování 20 000 vojáků z území Římsko-německé říše ve druhé polovině 17. věku k obraně Španělského Nizozemí (s. 81 a 95). Z výzkumu Antonia Josého Rodrígueza Hernándezze vyplývá, že reálná hodnota podobného vojska se pohybovala přes milión escudos.⁷ Naopak španělská monarchie neplnila a ani nemohla plnit své závazky vůči svým spojencům ani v následném konfliktu s Francií v sedmdesátých letech 17. století. Podobně argumentoval také anglický historik Peter Wilson, který viděl v subsidiích pouze počáteční pomoc s hotovostí, ale z celkového hlediska většinu nákladů na vojáky zaplatil nakonec zprostředkovatel.⁸

S tím souvisí druhá zásadní výtka vůči americké historičce, která nevyčerpala plně možnou kritiku pramenů především s ohledem na politické schopnosti

královny a její vztah ke Karlovi II. Silvia Z. Mitchell vykonstruovala obraz silné panovnice s jasnými politickými cíli. Její mnohdy až křečovitá snaha ji dovedla k faktografickým chybám, kdy například připisovala zásluhu španělské regentce za diplomatickou práci Leopolda I. (s. 12, 17 a 99). Podle autorky španělská regentka přivedla Braniborsko-Prusko do koalice se španělskou monarchií a byla hlavní strůjkyní této koalice. I když Marie Anna Habsburská mohla prezentovat na španělském dvoře zmíněné spojenectví jako vlastní úspěch, nejvíce se o spojení mezi španělskou monarchií a Braniborskem-Pruskem zasloužil Leopold I. Již k dřívější dohodě s Friedrichem Vilémem z počátku sedmdesátých let 17. věku připojil tajný bod, který popisoval možnost budoucího připojení španělské monarchie k již existující alianci.⁹

Naopak velmi pozitivně působí pasáže knihy, ve kterých Silvie Z. Mitchell popisuje mládí a výchovu budoucí španělské královny. Podařilo se jí tak vyvrátit zastaralé pozůstatky historiografie 19. století. Starší sestra Leopolda I. prošla výchovou odpovídající vysokému postavení ve společnosti jako ostatní členky rodu Habsburků, která jí měla umožnit se v budoucnu podílet na rodové politice. Ovládala podobně

⁷ Antonio José Rodríguez HERNÁNDEZ, *El precio de la fidelidad dinástica: colaboración económica y military entre la monarquía hispánica y el imperio durante el reinado de Carlos II (1665–1700)*, *Studia historica. Historia moderna* 33, 2011, s. 146.

⁸ Peter H. WILSON, *Prussia as a Fiscal-Military State*, in: Christopher Storrs (ed.), *The Fiscal-Military State in Eighteenth-Century Europe*, *Essays in honour of P.G. M. Dickson*, Farnham 2008, s. 114.

⁹ Alianční smlouva mezi Leopoldem I. a Friderichem Vilémem, 23. červenec 1672. Kopie smlouvy ve španělštině. Archivo Histórico Nacional, Consejo de Estado, 2804, Exp. 21 and 22.

jako Leopold I. několik jazyků, mezi které patřila španělština, němčina a latina (s. 23). Podobně pozitivně působí zjištění o zřízení vlastní kanceláře španělské regentky, která se aktivně zajímala o chod monarchie. V mnohém však snaha Silvie Z. Mitchell udržet vyrovnaně kladný obraz Marie Anny Habsburské po celou dobu její narace odporuje v určitých mezích logice. Ačkoli regentka získala kvalitní vzdělání a rozhodně nebyla pouhou loutkou v Madridu, zákonitě alespoň v prvních chvílích svého regentství působila nezkušeně. Její výběr favoritů (Juan Everardo Nithard a Fernando Valenzuela) nesměřoval ke klidnějším časům v Madridu, jelikož oba dva museli nedobrovolně opustit své postavení na nátlak části španělské šlechty pod vedením dona Juana Josého de Austria, nemanželského syna Filipa IV. Již po jmenování Nitharda do funkce generálního inkvizitora předvídal císařský velvyslanec František Eusebius Pötting odpor španělské šlechty. Španělská regentka jmenovala do takto vysoké funkce cizince a jezuitu bez jakékoli rady Španělů.¹⁰ Naopak císařský velvyslanec Ferdinand Bonaventura Harrach se snažil přesvědčit Fernanda Valenzuelu k odstoupení ze své funkce před vojenským převratem ještě na přelomu roku 1676, aby utišil nebezpečnou situaci v Madridu a zachránil postavení starší sestry Leopolda I.¹¹ Ani jeden ze

zmíněných konfliktů se španělskou šlechtou neprokazoval „mistrné“ schopnosti španělské regentky ve dvorských záležitostech.

Dílo americké historičky Silvie Z. Mitchell lze doporučit z jednoho hlavního důvodu. Jedná se teprve o druhou modernější monografii španělské regentky Marie Anny Habsburské, která reflektuje revizionistické snahy španělské historiografie pro zmiňované období a první psanou v jiném než španělském jazyce. Kniha zprostředkovává chronologický pohled na život vládkyně s ohledem na politické milníky v jejím životě a představuje ztvárnění období posledních Habsburků z jiného úhlu pohled než zmiňovaná tradičnější monografie Christophera Storrse. Její dílo navíc odkrylo nedostatky současného bádání, které si do budoucna vyžádá více komparativního výzkumu diplomatických vztahů mezi Vídní a Madridem.

Ondřej Lee Stolička

Stefan SEITSCHKEK, Die Tagebücher Kaiser Karls VI. Zwischen Arbeitseifer und Melancholie, Horn, Verlag Berger 2018, 541 s., ISBN 978-3-85028-856-9.

Životní osudy habsburských císařů 17. a první půle 18. století poutaly zájem historiků a historiček již od raného novověku. O této skutečnosti svědčí rozličné

¹⁰ Alfred Francis PRIBRAM, *Privatbriefe Kaiser Leopold I an des Grafen F. E. Pötting, 1662–1673 I*, Wien 1904, s. 259.

¹¹ Ondřej STOLIČKA, *Different German Perspectives on Spanish Politics in the 1670s. The Reaction of Vienna and Berlin on the Coup of Juan José de Austria in the Year 1677*, *Journal of Early Modern History* 23 (4), 2019, s. 367–385, zde s. 381–382.

biografie zmiňovaných panovníků, jejich rodinných příslušníků a další práce týkající hospodářských, kulturních, náboženských, politických a sociálních dějin císařského dvora. Jeden z nejnovějších příspěvků k takto orientovaným výzkumům představuje práce Stefana Seitscheka, jež je věnována osobě Karla VI. (1685–1740) a období jeho vlády jako císaře Římsko-německé říše v letech 1711–1740. V autorově podání však nejde o klasickou syntetizující životopisnou skicu konkrétního vladaře, ale o obsáhlou, veskrze analyticky pojatou případovou studii. Heuristicky totiž vychází z jediného pramene, totiž z osobních poznámek panovníka, které si vedl v letech 1707–1740. Těto písemnosti věnovala dosavadní historická věda, jak ostatně autor dokládá v úvodu pojednání, pouze okrajovou pozornost.

V první části práce se Seitschek zabývá žánrovým vymezením a funkcí samotného pramene. Především se zamýšlel nad sémantickým významem termínu deníky (*Tagebücher*), jímž označuje analyzovaný pramen. K tomuto výrazu se přiklání proto, neboť každodenní zápisky odrážejí osobní pohled panovníka na písemně zachycené záležitosti, instituce, jedince i události. Ve své podstatě jde celkem o 18 sešitů obtížně čitelných vlastnoručních záznamů panovníka, kdy každý svazek obsahuje v průměru 30 listů. Do nich si barokní Habsburk pečlivě zaznamenával veškeré denní aktivity v časovém horizontu více než 30 let. Jejich charakteristickým znakem je lakonický až heslovitý způsob vyjadřování pisatele, bez jakékoliv narativní formy. Jen výjimečně v nich historik

nalezne delší, několikařádkové zápisy uspořádané do vět. Autor se následně pokouší zasadit zmiňovanou písemnost do kontextu vzniku dalších soudobých pramenů především dvorské provenience uložených výhradně ve vídeňských archivech a knihovnách, případně edičně zpřístupněných, jako byly ceremoniální protokoly, zápisy ze zasedání tajné rady a tajné konference, korespondence, relace zahraničních diplomatů ve Vídni, *Wiener Diarium*, a hledá paralely s deníky Zikmunda Fridricha Khevenhüllera (1666–1742) a memoáry Jana Filipa z Merode-Westerloo (1674–1732).

V dalším textu se autor pokouší na základě obsahové analýzy pramene vykreslit z rozličných úhlů pohledu osobnost Karla VI. Na pozadí (ne)každodenního života císařského dvora první poloviny 18. století se postupně dotýká povahových rysů barokního Habsburka, jeho zdravotního stavu, duševního rozpoložení při nejrůznějších událostech, každodenního programu, zálib a volnočasových aktivit. Stranou zájmu neponechává ani vztah panovníka k jednotlivým členům císařské rodiny a příbuzným, stejně jako osobitý pohled Karla VI. na uzavírání sňatkových aliancí svých dcer a neteří s příslušníky konkrétních evropských vládnoucích rodů. Obsáhlou kapitolu představuje také analýza personální skladby císařského dvora, vnímání nejvyšších dvorských hodnostářů, dvorských frakcí, poradních grémií a administrativních orgánů vídeňského dvora nebo zahraničních diplomatů působících v metropoli habsburského soustátí. Na ni navazuje zevrubný popis dvorských

kratochvílí a zábav s přechodovými rituály členů habsburského rodu i dvorského personálu mezi narozením a smrtí.

V posledních dvou oddílech se autor zabývá pohledem Karla VI. na politické dění v habsburském soustátí, Římsko-německé říši i na celém evropském kontinentě. V tomto případě se však Seitschek nevěnoval celému časovému období, kdy si zmiňovaný Habsburk vedl své osobní poznámky, ale pouze letům 1720–1725. Dotčené pasáže provázejí obsáhlé exkurzy do vnitřní a zahraniční politiky podunajské monarchie, která právě za vlády Karla VI. dosáhla své největší územní rozlohy. Jak sám autor uvádí, pokud by se stejným způsobem věnoval politickým událostem v dalších údobích života panovníka, práce by po obsahové stránce neúměrně narostla a vyžádala si mnohem více času na přípravu. Proto od zmiňovaného záměru upustil. Je dobře, že tak učinil, neboť tyto kapitoly lze považovat za nejslabší v celém pojednání. V nich nepřináší žádné nové poznatky či originální postřehy císaře, ale jen přejímá tradovaná klišé dosavadní odborné literatury, jež ilustrativně doplňuje různě dlouhými citáty z analyzovaného pramene.

Právě nadužívání citátů z deníků Karla VI. a upozadění širší interpretace poznatků získaných v heuristické fázi výzkumu je charakteristickým znakem recenzované publikace. Ačkoliv se autor ve svém hutném textu snažil proniknout do myšlenkového světa habsburského císaře a poznat jeho hodnotový systém, ve své podstatě jen zevrubně okomentoval obsahovou náplň několikrát zmiňovaného pramene. Přesto

vynesl na světlo velké množství originálních poznatků o osobnosti Karla VI., jeho rodinných příslušnících a příbuzných, každodenním životě na vídeňském dvoře, domácím i zahraničním politice habsburské monarchie a mezinárodním dění v Evropě v první polovině 18. století. Seitschekova práce proto může sloužit jako dobrý odrazový můstek k budoucím podobně orientovaným výzkumům.

Rostislav Smíšek

Pavel HIML, Pozorovat, popsat, stvořit. Osvícenská policie a moderní stát 1770–1820, Praha, Argo 2019, 416 s., ISBN 978-80-257-2906-9.

Pavel Himl se ve své knize zaměřil na působnost policie v Království českém v závěru 18. a na počátku 19. století. V podtitulu uvedený časový rozsah je přitom třeba vnímat spíše orientačně. Autor se staví rezervovaně k zakořeněnému chápání policie tohoto období jako restriktivního nástroje ministra Johanna Antona Pergena i jako instituce, jejímž úkolem byla ochrana rakouské monarchie před importem nebezpečných myšlenek z revoluční Francie. Již časový rozsah má tedy na jedné straně upozornit na autorův zájem o vývoj policie před francouzskou revolucí i před samotným vznikem policejního ředitelství v Praze v roce 1785, na druhé straně upozorňuje na sledování tématu i po dalším tradičním mezníku, konci napoleonských válek.

Inspiraci pro policejní reformy hledalo Rakousko v poslední třetině 18. století

v Paříži. Francouzský model, jak autor dokázal, nebyl zdaleka jediným zdrojem podunajské monarchie, ale některé jeho fungující prvky se podařilo implementovat postupně i do Vídně, Prahy a dalších správních částí země. V knize je věnována pozornost postupnému zefektivňování dohledu nad obyvatelstvem pomocí ryze praktických kroků – vzniku městských čtvrtí pro lepší kontrolu městského obyvatelstva, rostoucího počtu dohlížitelů na veřejný pořádek, tras jejich pochůzek, předmětů zájmu a vymezování pravomocí. Mimo výzkum Pavla Himla nezůstalo ani zaslání pravidelných zpráv o policejních událostech z jednotlivých krajů. Tato povinnost krajských hejtmanů nebyla jen formální, jak autor zjistil, ale kvalita zpráv byla zkoumána a laxnost hejtmanů pokutována.

Cílem státu bylo stále precizovat evidenci obyvatelstva. K požadavkům na přesnější vedení matriční evidence a zavedení pravidelného sčítání obyvatelstva přibývaly i další povinnosti. Těmi významnými, jejichž dodržování spadalo do kompetence policie, byly ohlašovací lístky pro přechodně ubytované a cestovní pasy. Obojí umožňovalo nepřetržitou kontrolu pohybu obyvatel a v případě potřeby usnadňovalo dohledání konkrétních osob. Lázeňská města s vysokým výskytem cizinců a tedy i potenciálně vyšším výskytem nositelů nebezpečných názorů se stala jakousi laboratoří pro kontrolu efektivity policejních opatření. Autor popsal také postupné zkvalitňování zavedených opatření v reakci na pokusy o padělání vystavovaných dokladů, k nimž patřilo zavádění

tištěných formulářů, bližší popisy držitelů dokladů, ověřování více podpisů i jejich opatření vodoznakem.

Pozornost je v knize věnována také činnosti policie ve veřejném prostoru. Role strážců pořádku měla být podle autorova zjištění především preventivní. Měli být přítomni v místech s větším počtem lidí či v lokalitách, kde by mohlo dojít k ohrožení mravnosti. Podrobně je analyzována kauza potenciálně nebezpečné masopustní hry, ve které vystupovala postava Napoleona. Do detailu byl rozebrán případ srocení davu u nevěstince. Druhá zmíněná aféra umožnila autorovi bližší pohled na kategorii cti, zabýval se ale také postojem úředníků k sociální diferenciaci při řešení situace. Dochované prameny ke konkrétním jednáním posloužily Pavlu Himlovi rovněž k tematizování pojmu „lůza“, základnímu sémantickému rozboru se dostalo i dalším slovům.

V závěru knihy se autor zamýšlí nad neustále přítomnou otázkou, jestli osvícenské reformy policie a administrativy přispěly k určité emancipaci obyvatelstva a jeho rovnosti ve státě. Výklad v předcházejících kapitolách nevyklučuje kladnou odpověď. Byrokracie spojená s evidencí a sledováním pohybu lidí, nálady obyvatel i preventivní činnost policie neznala stavovské rozdíly. Ty zohledňovali spíš konkrétní jedinci než předpisy.

Michal Morawetz